

Juryrapport

Sinds 1955 wordt nagenoeg jaarlijks de Martinus Nijhoffprijs uitgereikt voor vertalingen in en uit het Nederlands. Tot dusver zijn alleen individuele vertalers bekroond. Vandaag wordt voor de eerste keer de prijs uitgereikt aan een vertalerscollectief.

De jury heeft zich de vraag gesteld hoe dergelijke collectieve vertaalprestaties moeten worden beoordeeld. Het antwoord is even simpel als verrassend: wanneer stijlverschillen in het eindproduct zichtbaar maken dat door meer dan één persoon aan een vertaling is gewerkt, hebben de vertalers als collectief gefaald. Op geen enkel punt in de vertaling mag aanwijsbaar zijn welk lid van een collectief aan het werk is geweest. Net als bij individuele vertalers geldt bij een collectief dat de tussenpersonen tussen auteur en lezer zoveel mogelijk onzichtbaar dienen te zijn. Ook in andere opzichten moeten vertalerscollectieven voldoen aan dezelfde eisen die aan afzonderlijke vertalers worden gesteld: getrouwheid aan de tekst en een zo nauwkeurig mogelijke benadering van de stijl van het origineel. Tegelijk dient het Nederlands zo te zijn dat de tekst nooit 'vertaald' aandoet. Onderscheidt de vertaling van een collectief zich dan in niets van het werk van een individueel vertaler? Nee, behalve misschien dat de beoordelaar de indruk krijgt dat een uitzonderlijk goed resultaat weer eens aantoonde dat twee meer weten dan één en dat het product van de inspanningen van een vertalersduo meer is dan de som van de afzonderlijke bijdragen.

In het geval van Sjaak Commandeur en Rien Verhoef heeft de jury de indruk gekregen dat dit tweetal door intensieve en stimulerende samenwerking tot een uitzonderlijk hoog vertaalniveau is gekomen. Hoewel de concurrentie om de Nijhoffprijs met het jaar scherper lijkt te worden en het ook ditmaal niet ontbrak aan gerespecteerde kandidaten met een soms indrukwekkende staat van dienst, waren de juryleden van mening dat met name de vertaling van Anthony Burgess' *1985* een schitterend werkstuk is geworden dat zij unaniem wensten te bekronen. Om een indruk te geven van het werk van deze vertalers volgt er zo dadelijk een citaat uit het boek waarin Anthony Burgess zijn visie geeft op de beroemde toekomstroman van George Orwell, *1984*. Het boek van Burgess bestaat voor een deel uit een korte roman over een toekomstig Engeland dat geterroriseerd wordt door de vakbonden, een maatschappij waarin nivellering tot systeem is verheven. De protestbewegingen bestaan uit gewelddadige jeugdbenden die niets liever willen dan 'subversieve' dingen leren als Grieks of Latijn.

De ideologie van de heersende partij, Ingsoc geheten, is een verloederde versie van het socialisme. De taal waarin de 'gewone man' zich uitdrukt is het *Worker's English*.

In een *Note on Worker's English* geeft Burgess een wetenschappelijk aandoende verantwoording van deze door hemzelf geschapen taalvorm. Deze taal stelt de vertaler voor een groot aantal geduchte problemen.

Commandeur en Verhoef hebben op zeer consequente wijze een soort *Arbeidersnederlands* gehanteerd, waarbij zij gebruik hebben gemaakt van recente

dialectologische inzichten, zoals blijkt uit hun aantekeningen bij Burgess' uiteenzettingen over het *Worker's English*. In hun vertaling geven ze blijk van grote inventiviteit en bijna in elke situatie waarin de Nederlandse tekst de vraag oproept: 'Wat zou er toch in het Engels gestaan hebben?' blijkt dat de nuance juist getroffen en zorgvuldig weergegeven is.

Maar nu dan toch het beloofde citaat om te illustreren hoe expressief het Arbeidersnederlands kan zijn in de handen van Commandeur en Verhoef. Het is een moment van bezinning waarin de volgende vraag wordt gesteld:

'Nokken met dat kloteleven of niet, daar gaat het dus ergens om. Moet je nou pijn in je harses krijgen van je sores of ken je beter zeggen van de beuk erin, we trappen de reut aan de kant en verder geen gelul? De pijp uitgaan is gewoon net zoiets als in je nest kruipen, dan ben je van het gesodemierter af, tenminste dat zou niet gek wezen.'

Een bekend dilemma, zult u misschien zeggen. Het is net of ik het eerder gehoord of gelezen heb. U stapt naar de boekenkast en onwillekeurig neemt u Burgerdijk's Shakespeare-vertaling ter hand. Zie het boek valt open bij deze passage:

'Te zijn of niet te zijn, ziedaar de
vraag,
Is 't eedler voor den geest, de slingersteen
En pijlen van het nijdig lot te dulden,
Of 't hoofd te bieden aan een zee van plagen,
En, door verzet, ze te enden? – Sterven, –
slapen
Niets verder; – en, gesteld, een slaap is 't
Einde
Van 't hartwee en de duizend angsten, die
Des vleesches erfdeel zijn, – 't ware een
voleinding,
Met vroom gebed te wenschen.'

Dat is weliswaar nog niet zo mooi als:

'To be, or not to be, that is the question:
Whether 'tis nobler in the mind to suffer
The slings and arrows of outrageous fortune,
Or to take arms against a sea of troubles,
And by opposing end them? – To die, – to
sleep, –
No more; and by a sleep to say we end
The heart-ache, and the thousand natural
shocks

That flesh is heir to, – 'tis a consummation
Devoutly to be wish'd.'

Maar hoeveel voornamer klinkt dit dan de versie die we in de vertaling van 1985 aantreffen. Deze passage bewijst van hoeveel belang het stilistisch niveau is en hoe feilloos het oor van het duo Commandeur en Verhoef voor uiterst levend Nederlands dat wellicht wat vulgair klinkt vergeleken bij de vertaling van Burgersdijk, maar dat we elke dag om ons heen horen spreken.

Het is een goede gewoonte om in een juryrapport niet alleen een reeks loftuitingen op te nemen, maar ook een enkele kritische aantekening om te voorkomen dat men de jury van een lichtvaardig oordeel zou verdenken.

In Saul Bellow's *The Adventures of Augie March*, een vroegere vertaling van Commandeur en Verhoef, toen nog in samenwerking met Anneke van Huisseling, vinden we weer een groot aantal proeven van meesterschap over het gesproken Nederlands bij deze vertalers.

Alleen, Bellow is meer dan een straatjongen uit Chicago, hij is ook een uiterst erudiet man. Dat plaatst vertalers natuurlijk voor heel andere problemen en op dat punt zijn zij indertijd weleens gestruikeld.

Als Bellow spreekt over een oude senator met verstand van *husbandry*, denkt hij aan de oude Cato, die een boek schreef over landbouw, en niet over het huishouden. En als Augie leest hoe 'men and women lusted as they did in St. Paul', gaat het niet om ontuchtig gedrag in een kathedraal, zoals de vertalers suggereren met hun tekst 'mannen en vrouwen die zich overgeven aan wellust in St. Paul', maar over de beschrijving ervan bij de apostel Paulus.

Kleine oneffenheden, zo meent de jury, die in het niet vallen bij de kwaliteiten die ook deze vertaling al vertoonde. Dikwijls is voorheen in de jury de verzuchting gehoord bij merkwaardige uitglijders van overigens begaafde vertalers: 'Had hij of zij dit werk nu maar door iemand anders laten nalezen!' Het werk van Commandeur en Verhoef bewijst wel heel overtuigend tot welk niveau een innige samenwerking als de hunne kan leiden. Als blijkt daarvan nog een proeve.

In een beschouwing naar aanleiding van Orwell's *Newspeak* doet Burgess de voorspelling dat pressiegroepen in toenemende mate zullen proberen invloed te krijgen op de taal zelf en zullen trachten termen die hun niet welgevallig zijn afgeschaft te krijgen. Het is een satire die wemelt van woordspelingen die bij een letterlijke weergave hun pointe zouden verliezen. Commandeur en Verhoef hebben van de nood een deugd gemaakt en komen tot de volgende speelse tirade:

'Bepaalde racistische termen, zoals *smous* en *roetmop* en *dropstaaf* en *geiteneuker* en, het ergst van al, *nikker*, zijn al taboe, net als vroeger de obscene drieletterwoorden, en de volgende stap is om ze onwettig te maken. De Rooie Flikkers zullen eisen dat termen als *poot*, *mie*, *nicht* enzovoorts onwettig worden verklaard.

Voor je het weet mag je de dochter van je oom of tante alleen nog aanduiden als de zuster van je neef en moet jij niet alleen je hond maar hij

ook jou een been geven. En dan zijn er de krachten van het feminisme, die een herbezinning eisen op de geslachtsgebonden voornaamwoorden, zodat *hij* en *zijn* niet meer kunnen worden gebruikt bij woorden die beide geslachten kunnen aanduiden. Zo dient bijvoorbeeld de term *mens* – alleen dan vrouwelijk als hij onzijdig is – te worden vervangen door een gekunsteld monstrem als *manvrouw*, of, nog beter, *vrouwman*. Het kant en klare manwif, dat we al hadden, komt natuurlijk niet in aanmerking. De rechten van de vrouwman. Er is een actie gestart onder verloskundigen, die willen dat *vroedvrouw* wordt gewijzigd in *vroedpersoon*. Op het ogenblik sleutelen de Rooie Filologen waarschijnlijk aan *stroman*, *bosjesman* en *talisman*, en wie weet ook nog wel aan *roman* en *mantel*. We zijn op weg naar een steeds verdere inperking van de vrijheid van spreken en handelen, maar die inperking is maar zeer ten dele het gevolg van een Grote-Broerachtige hang naar gecentraliseerd toezicht. Ze spruit voort uit wat, naar ik aanneem, een democratische situatie mag worden genoemd.’

Hier is briljant, om met Hooft te spreken, ‘naar ’s lands gelegenheid’ vertaald. De vertalers hebben wat onvertaalbaar was vervangen door eigen vondsten die exact passen bij de geest van het origineel. Het plezier dat zij zelf aan dit stuntwerk hebben beleefd blijkt het duidelijkst uit het verbod op de woorden *roman* en *mantel*, een persoonlijke toegift van de vertalers.

Commandeur en Verhoef combineren met deze inventiviteit een uiterste nauwgezetheid, die zo ver gaat dat zij het origineel volgen, ook waar dat stilistisch minder geslaagd is. De jury heeft daarvan treffende voorbeelden aangetroffen in de vertaling van Kosinski's *Passion Play*, waar het soms gewrongen Engels in de Nederlandse versie niet is gladgestreken, maar nagevolgd in een even gekunsteld taalgebruik. Wanneer twee vertalers blijk geven van zo'n feilloos gevoel voor de nuances van de vreemde taal en over zo'n vermogen beschikken daarvoor de Nederlandse equivalenten te vinden, wanneer ze zo trefzeker technische en specialistische termen in het Nederlands weten over te brengen en wanneer van de kwaliteit van de vertaling bovendien de gezamenlijkheid eenvoudig af straalt, dan wordt het tijd om de Nijhoffprijs aan een collectief van vertalers toe te kennen. Daarom was het de jury een groot genoegen voor 1982 Sjaak Commandeur en Rien Verhoef unaniem voor te dragen voor de Martinus Nijhoffprijs.

De jury
Hans van den Bergh, voorzitter
Barber van de Pol
Henriëtte Schatz
Eva Wolff
Marko Fondse
Daan den Hengst
Aldert Walrecht
Fokke Procée, secretaris